

**ВИКЛЮЧЕННЯ З РАДИ ЄВРОПИ ЯК САНКЦІЯ
ЗА ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ****EXPULSION FROM THE COUNCIL OF EUROPE AS A SANCTION
FOR VIOLATION OF INTERNATIONAL OBLIGATIONS****Краснікова О.В., к.ю.н.,
доцент кафедри морського права***Національний університет «Одеська морська академія»*

У статті досліджується процедура припинення членства держави в міжнародній організації як санкційної міри за порушення статутних зобов'язань. Зокрема, проаналізовано причини та наслідки виключення Росії з Ради Європи. Суттєвим чинником порушення питання про виключення РФ стала невинуватена збройна агресія до території України, де агресор знехтував правами та свободами людини та принципами права, дотримання яких є обов'язком згідно Статуту Ради Європи. Тому, на запит від Уряду України Головою Європейського Суду з прав людини в рамках ст.39 Регламенту Суду 1 березня 2022 року було прийнято рішення про застосування термінових тимчасових (забезпечувальних) заходів стосовно РФ. Раніше, 25 лютого в рамках ст. 8 Статуту Ради Європи Комітет Міністрів своїм рішенням призупинив право на представництво агресора в статутних органах Організації.

Військові дії на територіях, де розміщені цивільні, культурні, медичні та інші об'єкти, що знаходяться під спеціальною охороною міжнародних гуманітарних норм, підтверджують думку автора про масове порушення агресором значної кількості міжнародних угод в галузі прав людини. Незважаючи на застосування забезпечувальних заходів, економічних санкцій та призупинення права на представництво російської делегації в статутних органах Ради Європи, Росія не припинила порушувати міжнародні норми. Тому, 15 березня 2022 року за рекомендацією Парламентської Асамблеї Комітет Міністрів своїм рішенням припинив участь держави-агресора в Раді Європи.

Виключення з учасників пан'європейської Організації має жакливі наслідки для осіб, що знаходяться під юрисдикцією РФ. Така подія спричинить припинення участі Москви в багатьох документах співтовариства, зокрема в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, 1950 р. Але, цей документ Росія зможе денонсувати тільки через шість місяців і тоді російські громадяни не зможуть використовувати конвенційні механізми для захисту своїх прав, як і інші правові і політичні засоби Ради Європи. Однак, до цього часу Європейський суд з прав людини буде розглядати справи проти РФ, зокрема про порушення Конвенції 1950 р. в окупованому Криму, в окупованих Луганську та Донецьку, про порушення прав українських моряків під час захоплення в Керченський протоці та інші. Прийняті рішення повинні бути виконані відповідачем.

Ключові слова: Рада Європи, Європейський суд з прав людини, тимчасові (забезпечувальні) заходи, військова агресія РФ, міжнародна відповідальність, виключення із організації, санкція, геноцид, міжнародне гуманітарне право.

The article analyzes the procedure for terminating a state's membership in an organization as a root cause of sanction for violating international obligations. The causes and consequences of Russia's expulsion from the Council of Europe is being investigated. The reason for the exclusion of the Russian Federation was its armed aggression against of Ukraine. On the territory of Ukraine, the aggressor neglected human rights and freedoms, which he was obliged to observe. This is the duty of each member of the Council of Europe in accordance with its Statute (art. 3). The Ukrainian Government appealed to the European Court of Human Rights for same and that led to apply interim (provisional) measures against Russia as per Article 39 of the Rules of Court. Earlier, on February 25th, the Committee of Ministers of the Council of Europe decided to suspend Russian Federation from its rights of representation in the bodies of the organization. This was the first stage in the process of expulsion from the organization. Russian Federation is carrying out military operations in the Ukrainian territories, which are protected by international humanitarian norms because civil, cultural, medical objects, etc. under attack. The author concludes that the Russian Federation has significantly violated international agreements in the humanitarian sphere. Since the aggressor ignored the appeals of the international community to stop the war in Ukraine and neglect human rights, on March 15th, the Parliamentary Assembly recommended that Russian Federation to be excluded from the Council of Europe. In accordance with article 8 of Statute, the Committee of Ministers agreed and decided on the exclusion of RF. This decision is the second step in the expulsion procedure. The Russia will be finally deprived of the right to be a member of the Organization only at the end of this year (Article 7 of the Statute of the Council of Europe). The author points out the consequences of such decision for Russian citizens. The state will cease participation in international treaties that were adopted within the framework of the Council of Europe. First of all, it will cease participation in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms accepted into 1950. According to the Convention, Russia will be able to denounce this document only after six months (since 15 March 2022). After that, Russian citizens will not be able to use the convention mechanism to protect their rights. They will also not be able to use the legal and political means of the Council of Europe for themselves. However, the European Court can still consider cases against the Russian Federation. These cases are related to the violation of the 1950 Convention in the occupied Crimea, as well as in the occupied Luhansk and Donetsk. It is also a case of Ukrainian sailors' rights of violation who were captured in the Kerch Gulf in 2018. Russia will have to comply with all applications which to be examined and decided by the Court.

Key words: Council of Europe, European Court of Human Rights, interim (providing) measures, military aggression of the Russian Federation, international responsibility, exclusion from the organization, sanction, genocide, international humanitarian law.

Постановка проблеми. Активізація створення міжнародних міжурядових організацій розпочалася після закінчення Другої світової війни та значного успіху цей процес досяг на регіональному рівні. Зокрема, на хвилі закликів до єднання у 1949 році десятьма державами був підписаний Статут Ради Європи. Ця міжнародна організація відкрила двері для членства всіх європейських держав, що визнають і гарантують основні права людини та свободи для громадян, приймають принципи верховенства права, а також ефективно співробітничать в досягненні мети, визначеної в Статуті (ст.3) [1].

При згадуванні про це європейське співтовариство демократичних держав необхідно пам'ятати про той без-

цінний внесок, що вона зробила в галузі захисту прав і свобод людини в державах-учасниках та загалом на європейському континенті. Створений в її рамках правовий механізм захисту прав людини справедливо вважається одним з найкращих. Однак, у деяких вчених виникає «...питання в тому, чи дотримуються держави-члени Ради Європи своїх міжнародно-правових зобов'язань в повному обсязі і чи можливо в такому випадку говорити про те, що членство в Раді Європи є гарантією повного дотримання державами прав людини» [2, с. 439].

На сьогоднішній день членами Організації є майже всі держави європейського континенту, серед яких була і Росія. Була....

Аналіз останніх досліджень. Багато українських та зарубіжних науковців досліджували питання правової діяльності Ради Європи, в рамках якої аналізували різні аспекти європейського права в галузі прав людини, загальноєвропейські закономірності створення та функціонування європейського правового простору, механізми співробітництва для реалізації статутних задач, а також важливі напрямки інтеграційних процесів для здобутку загальнолюдського блага. Серед них можна відмітити наукові напрацювання Т.О. Анцупової, Д.В. Аббакумової, В.Г. Буткевича, М.М. Гнатовського, В.Н. Денисова, Є.В. Попко, І.С. Піляєва, Н.М. Радановича, А.Є. Санченко, С.В. Шевчука. Заслужують на увагу дослідження в зазначеній сфері і зарубіжних вчених, таких як: Ф. Бенуа-Ромер, Е. Бредлі, М. Дженіс, Р. Кей, Г. Клебес та інших. Нещодавні наукові пошуки були спрямовані на вивчення співробітництва Ради Європи та Європейського Союзу в галузі захисту прав людини та просування демократичних ідей по всій Європі, а також в сусідніх регіонах. Але...

У двадцять першому столітті жодна розсудлива людина не могла собі уявити, що мирне небо України та її широкі степи почервоніють від крові українських громадян і солдат, а спільні європейські цінності в галузі захисту прав людини, демократичні устої суспільства та верховенство права будуть осквернені підлим нападом агресивного ворога – Росією. Сучасним міжнародним правом заборона злочинів проти людяності визнається імперативною нормою. Її порушення, порушення конвенційних норм європейської «Конституції» про захист прав людини та основоположних свобод неминуче призведе до застосування міжнародної відповідальності до правопорушника. Оскільки сьогоднішня війна в Україні є підставою для практично безпрецедентного випадку вигнання РФ із складу Ради Європи та безпосередньо пов'язана з її агресивними діями по відношенню до нашої держави, **метою** цього дослідження є аналіз процедури примусового припинення членства в зазначеній міжнародній установі.

Виклад основного матеріалу. Насправді, історії відомий випадок виключення Греції з Ради Європи (далі – РЄ) у 1969 році, коли в державі відбувся військовий переворот та була встановлена влада так званих «чорних полковників». За сім років правління хунта зруйнувала практично всі демократичні інститути та встановила жорстку військову диктатуру. Реакцією РЄ на такі дії грецького уряду було рішення про виключення його з міжнародної демократичної інституції. Але, чорні полковники напередодні оголосили про добровільний вихід, «...щоби уникнути ганебного покарання» [3]. Повернення Греції до демократичного режиму та в ряди європейської Організації відбулося після падіння хунти у 1974 році.

Також був випадок тимчасового позбавлення держави права представництва в статутних органах РЄ. Зокрема, в 1980 році в зв'язку з військовим переворотом в Туреччині, який супроводжувався значними порушеннями прав людини, тимчасово були призупинені повноваження турецької делегації. Після проведення демократичних виборів та усунення порушень міжнародних зобов'язань щодо дотримання прав людини, Туреччині відновили право представництва [4, с. 36-37].

Якщо говорити про участь України у європейському співтоваристві, то треба згадати, що в листопаді 1995 року, після прийняття Парламентською Асамблеєю позитивного висновку щодо заявки нашої держави на вступ до РЄ та ухвалення Комітетом Міністрів резолюції про її запрошення до членства в Організації, Україні стала повноправним учасником названої міжнародної спільноти [5]. Пізніше, Україна приєдналася до унікального документу в галузі прав людини – Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, 1950 р. У 1997 році наша держава ратифікувала названу Конвенцію і додаткові Протоколи до неї (Протоколи № 1, 2, 4, 7, 11). С цього періоду, як

справедливо вважають вчені, Україна розвинула і суттєво реформувала правову науку, удосконалила законодавство, що відповідає принципам і нормам сучасного міжнародного права, яке, в свою чергу, є частиною європейського правового простору.

Згідно зі Статутом головними органами пан'європейської організації є Комітет Міністрів Ради Європи та Парламентська Асамблея Ради Європи (ст. 10) [1]. До керівного органу, яким є Комітет Міністрів, входять міністри закордонних справ держав-членів організації. Парламентська Асамблея об'єднує членів Асамблеї та їх заступників, які обираються або призначаються національними парламентами. В залежності від чисельності населення держави-члена кількість парламентарів від кожної з них може становити від двох до вісімнадцяти. Рішення, що ухвалені Асамблеєю, мають рекомендаційний характер, але часто стають основою для міжнародних угод і конвенцій, які складають правову базу Ради Європи.

Для забезпечення роботи головних органів РЄ працює Секретаріат, Генеральний секретар якого очолює і координує його роботу. Постійний штат Секретаріату включає представників держав-членів організації. Місцезнаходженням Ради Європи визначено місто Страсбург (ст. 11 Статуту).

Безперечним досягненням названої міжнародної міжурядової організації вважають прийняття її членами у 1950 році Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція 1950 р.), яка набрала чинності у 1953 році. Її справедливо вважають основою європейського права в галузі прав людини [6, с. 258]. Конвенція 1950 р. представляє собою правовий інструмент, що передбачає функціонування контрольного механізму – судового органу, для забезпечення дієвого контролю за реалізацією країнами-членами взятих на себе зобов'язань щодо захисту прав та основних свобод людини. Таким органом став створений у 1959 році Європейський суд з прав людини. Судді, що входять до складу Суду, обираються Парламентською Асамблеєю від кожної держави, що є учасницею Ради Європи [5]. Європейський суд з прав людини розташований у місті Страсбург.

Серед процедур Європейського суду, що передбачені правилами його Регламенту, є процедури, які використовуються для негайного зупинення порушень Конвенції 1950 року. Це запроваджені у 2005 році та удосконалені у 2012–2013 роках тимчасові забезпечувальні заходи, які застосовуються на прохання однієї зі сторін або за власною ініціативою Суду, що на його думку повинні бути прийняті в інтересах сторін або для належного провадження у справі (ст. 39) [7]. Відповідно до встановленої практики Страсбурзького Суду такі тимчасові заходи є терміновими, «...застосовуються тільки у випадках неминучого ризику завдання непоправної шкоди» [8] та запроваджуються на період до моменту ухвалення рішення по суті справи. Для вжиття тимчасових заходів Суд розглядає запит Договірної сторони індивідуально й у пріоритетному порядку.

За хронологією подій: у відповідь на повномасштабне військове вторгнення Росії 24 лютого 2022 року в Україну, 25 лютого Комітетом Міністрів Ради Європи було прийнято рішення про призупинення права на представництво агресора у статутних органах РЄ (безпосередньо у Комітеті Міністрів та Парламентській Асамблеї) [9]. Згідно із ст.8 установчого документу Організації – це правомірна реакція на серйозні порушення РФ статутних зобов'язань, які зазначені у ст. 3.

Вже 28 лютого у зв'язку з «масовими порушеннями прав людини, які вчинялися російськими військами в ході військової агресії проти суверенної державної території України», в Європейському суді за заявою № 11055/22, «Україна проти Росії (X)», було зареєстровано запит від Уряду України про вжиття невідкладних тимчасових захо-

дів стосовно РФ. Наступного дня запит був розглянутий Головою Суду. При цьому Суд прийняв до уваги, що в умовах поточних воєнних дій на різних частинах України створюється «...реальний і постійний ризик серйозних порушень прав цивільного населення, згаданих у Європейській конвенції з прав людини і основоположних свобод, зокрема за ст. 2 («Право на життя»), ст. 3 («Заборона катувань») і ст. 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя»))» [10].

Проте, як і очікувалося, не слід було сподіватися на те, що РФ виконає рішення Суду про тимчасові заходи від 1 березня 2022 року, так як сучасний світовий порядок, побудований після Другої світової війни, має в основі принципи добровільного виконання зобов'язань.

У своєму коментарі до рішення Європейського суду про застосування тимчасових засобів член Верховного Суду України Тетяна Анцупова наголошує, що у практиці Страсбурзького суду вже були випадки застосування тимчасових заходів, а саме: у справах «Україна проти Росії», «Україна та Нідерланди проти Росії», «Грузія проти Росії (II)», «Вірменія проти Азербайджану», «Вірменія проти Туреччини». Тому, «...Суд вирішив в інтересах сторін і належного розгляду справи наказати Уряду Росії утримуватися від російських нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, у тому числі житлові приміщення, транспортні засоби швидкої допомоги й інші цивільні об'єкти, що перебувають під спеціальною охороною, зокрема школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку закладів медичної допомоги, їх особового складу й автомобілів швидкої допомоги на території, яка піддається нападу або облозі російських військ» [11].

Як бачимо, були окреслені об'єкти захисту, серед яких цивільне населення та цивільні об'єкти, які перебувають під винятковою охороною норм міжнародного гуманітарного права. Крім того, згідно з конвенційними нормами гуманітарного права під захистом знаходяться санітарні зони, санітарно-транспортні засоби, медичні формування та установи, цивільні об'єкти, культурні цінності, демілітаризовані зони, особливо небезпечні об'єкти, а також місцевості, що не обороняються.

Незважаючи на рішення Європейського Суду Росія не припинила грубо порушувати Статут РЄ, Конвенцію 1950 року та гуманітарні норми, що є несумісним зі статусом держави-члена демократичної європейської установи. Рада Європи продовжила отримувати докази невідомої артилерії, ракет та бомбардувань забороненими фосфорними та касетними бомбами, напади на цивільні об'єкти та гуманітарні коридори, захоплення заручників, напади на небезпечні об'єкти в Україні (зокрема атомні станції).

Отже, 15 березня на позачерговій сесії Парламентської Асамблеї після тривалих дебатів депутати майже одностайно (утримались троє) ухвалили резолюцію «Наслідки агресії Російської Федерації проти України». Оскільки Асамблея вважає, що РФ не може більше залишатися державою-членом Організації, в резолюції надана рекомендація Комітету Міністрів застосувати до агресора статтю 8 Статуту, відповідно до якої «...Комітет може прийняти рішення про припинення членства в Раді, починаючи з дати, яку може визначити Комітет» [1]. Названа резолюція є безпрецедентною в довгій історії Організації, так як Комітет отримав повноваження для початку формальної процедури виключення РФ із списку держав-учасниць.

Цікавий факт полягає в тому, що в той самий день міністерство закордонних справ РФ подало заяву Генеральному секретарю Ради про добровільний вихід з Організації для того, щоб знехтувати сенс санкції у вигляді виключення з міжнародної установи. Мов, «не ви нас, а ми самі не хочемо бути з вами». Крім того, агресор проінформовав про намір денонсувати Конвенцію 1950 р. Відповідно до ст. 58 п. 3 Конвенції 1950 р.: «... Сторона, яка перестає

бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції...». Але згідно п. 1 тієї ж статті «...Сторона може денонсувати цю Конвенцію... через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи...» [12].

Отже, Конвенція 1950 р. для росіян буде діяти до 15 вересня 2022 року, тобто до цієї дати вони зможуть використовувати конвенційні механізми для захисту своїх прав. Також це означає, що за всі порушення конвенційних норм названого документу до закінчення вказаного шестимісячного строку Росія повинна відповідати як учасниця Конвенції 1950 р. і такі порушення підпадають під юрисдикцію Страсбурзького Суду з прав людини, рішення якого мають бути виконані. Як вважає Тетяна Анцупова: «Любий щодо РФ не маємо, проте пам'ятаємо, що рішення Міжнародного Суду було й буде джерелом міжнародного права, навіть за умови кардинальних змін у міжнародно-правовому порядку після війни» [13].

Крім того, Європейський суд продовжить розгляд міждержавних скарг проти РФ, серед яких збиття літака МН-17, порушення Конвенції 1950 р. в окупованому Криму, в окупованих Луганську та Донецьку, скарга по факту порушення прав людини під час захоплення у Керченській протоці та утримання під вартою українських моряків [14].

Слід вказати, що в кожній міжнародній організації її статутними документами передбачена процедура добровільного виходу із неї, або, якщо не передбачена, то таке право маєтись на увазі в силу наявності у держав суверенітету. Примусове припинення членства або виключення із організації не відбувається миттєво, та зазвичай є санкцією за неналежне виконання або грубе порушення державою своїх статутних зобов'язань.

Зокрема, виключення з Ради Європи є поетапним. Статутом Організації передбачена попередня згода консультативного органу – Парламентської Асамблеї – на призупинення або виключення держави-порушниці, і після цього Комітет Міністрів може прийняти відповідне рішення. Сумна подія сьогодні буде пов'язана з безпрецедентним випадком виключення держави зі складу Організації на підставі восьмої статутної статті. Такого не було за більш ніж сімдесятирічну історію цієї міжнародної установи.

Таким чином, за невиконання міжнародних зобов'язань відмова від підтвердження повноважень російських делегатів в головних органах РЄ є реалізацією статутної санкції на першому етапі. Оскільки далі серйозні порушення продовжилися, на другому етапі Комітет Міністрів запропонував державі вийти зі складу Ради добровільно (згідно зі ст.7 Статуту), а якщо таку рекомендацію країна не виконує, Комітет ухвалює рішення про припинення її членства (ст. 8).

Але згідно зі Статутом Організації (ст. 7) навіть після закінчення процедури видворення та заяви російського уряду покинути Раду Європи, Росія юридично перестане бути членом РЄ тільки наприкінці поточного фінансового року, тобто 31 грудня 2022 року.

Як відмічають спеціалісти: «У будь-якому разі ми є свідками безпрецедентного масштабного порушення міжнародних зобов'язань із часів створення Ради Європи. Таке порушення не може не призвести до міжнародної ізоляції і застосування всіх можливих політико-правових механізмів реагування, відомих сучасному світу» [11].

Висновки. Отже, серед сучасних міжнародних засобів впливу на порушника статутних зобов'язань є колективний осуд, який може виражатися у виключенні з міжнародної організації. Зокрема, така процедура у Статуті Ради Європи умовно має наступні стадії: по-перше, Комітет Міністрів призупиняє право на представництво в статутних органах. Наступний крок – за рекомендацією Парламентської асамблеї Комітет Міністрів приймає рішення про припинення участі в Організації. Однак, остаточне виключення

відбувається у кінці поточного фінансового року, або після закінчення наступного фінансового року, в залежності від періоду, коли було прийнято рішення або надіслано повідомлення про вихід (якщо вихід був добровільний).

За порушення статутних зобов'язань, а саме нехтування правами людини та принципами права, Комітетом Міністрів було ухвалено рішення щодо виключення РФ зі складу Організації і вже 16 березня 2022 року прапор агресора був спушений біля будівлі Ради Європи в Страсбурзі.

Крім того, ухвалене 1 березня 2022 року рішення Страсбурзького Суду РФ не виконала, але повинна була

виконати як сторона Конвенції 1950 р. І це є додатковою підставою для притягнення до міжнародної відповідальності в рамках розгляду по суті нової справи «Україна проти Росії (X)» в майбутньому процесі.

Людське життя – це абсолютна, найвища цінність у світі. Європейська Конвенція 1950 р. була розроблена в умовах спустошення держав після Другої світової війни для того, щоб ніколи знов не допустити жажів геноциду і варварства. Але розпочав збройну агресію та неприхований геноцид українського народу, Росія продемонструвала відверту зневагу цих цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статут Ради Європи від 05.05. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text
2. Аббакумова Д.В. Членство в Раді Європи та захист прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 439–445. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/106>. URL : http://www.lsej.org.ua/3_2020/108.pdf
3. Сидоренко С. РФ витирають з карти Європи: що змінить для України історичне рішення ПАРЕ. *Європейська правда*. 16.03.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/16/7136036/>
4. Бенуа-Ромер Ф., Клебес Г. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського правового простору. [Перек. з англ. О. Андрійчук; наук.ред. С. Шевчук]. К. : К.І.С., 2007. 232 с.
5. Співробітництво з Радою Європи. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/spivrobotnictvo-z-radoyu-yevropi>
6. Попко Є. Основні тенденції розвитку права Ради Європи. *National Law Journal: Theory and Practice*. June 2014. С. 258-262
7. Регламент Європейського суду з прав людини від 01.11.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text
8. Тимчасові заходи у практиці Європейського суду з прав людини. *Українське право*. (23.06.2018). URL : https://www.ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/tymchasovi-zakhody-u-praktytsi-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudyny/
9. Council of Europe suspends Russia's rights of representation. *Council of Europe* (25.02.2022). URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/news-event/news>
10. ЄСПЛ наказав Росії утриматися від атак на цивільні об'єкти України. *Практика ЄСПЛ. Український аспект (01.03.2022)*. URL: <https://www.echr.com.ua/yespl-nakazav-rosii-utrimatisya-vid-atak-na-civilni-obyekti-ukraini/>
11. Анцупова Т. Коментар до рішення Європейського суду з прав людини про застосування тимчасових (забезпечувальних) заходів від 1 березня 2022 р. *Верховний суд (03.03.2022)*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261301/>
12. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
13. Анцупова Т. Наслідки виключення РФ із Ради Європи. *Закон і Бізнес (17.03.2022)*. URL: https://zib.com.ua/ua/150910-naslidki-viklyuchennya_rf_z_radi_evropi_royasnila_suddya_vs.html
14. Столбова М. Що для Росії означає виключення з Ради Європи? Майже нічого, бо права людини там не поважалися і раніше. *Forbes* (17.03.2022) URL: <https://forbes.ua/inside/shcho-dlya-rosii-oznachaє-viklyuchennya-z-radi-evropi-mayzhe-nichogo-bo-prava-lyudini-tam-ne-povazhalis-i-ranishe-17032022-4757>